

A JOG ÉS A VALLÁS NORMARENDJEI TRIANON IDEJÉN

BIRHER NÁNDOR

habilitált egyetemi docens (KRE ÁJK)

Összefoglalás

Tanulmányunkban bemutatjuk, hogy a Trianoni békeszerződés idején nem csak a nemzetközi jog, vagy az egyes – esetenként kialakulófélben lévő – nemzeti jogok, hanem az egyházjog és az egyházi társadalmi tanítás szabályai is jelentős szerepet játszottak a térség nehéz politikai és szociális helyzetének megoldásában.

Kulcsszavak

Trianoni békeszerződés, I. Világháború, Codex Iuris Canonici, konkordátum, vatikáni diplomácia

The norms of law and religion at the time of Trianon

Abstract

In our study we show that during the period of Trianon Peace Treaty, not only international law or national laws – sometimes in the process of being established – but also canon law and the rules of church social teaching played a significant role in resolving the difficult political and social situation in the Central European region.

Keywords

Trianon Peace Treaty, World War I, Codex Iuris Canonici, concordat, Vatican diplomacy

A frontkatona a felszabadító és igazságos megoldást nem a győzelemben látja, hanem a békében. Győzelem, hogy valamely nép a másikat letiporja. Mire a legyőzött erőt gyűjt és újra támad. Ez történt 1918-ban és nagyon valószínűnek látszik, hogy ezt a háborút 1919-ben Versailles-ben írták alá.

Bármelyik nép győz, csak újabb háború következhetik. A béke szelleme a kiegyenlítődés, sőt ennél sokkal több: az, hogy az emberek egymást komolyan veszik. A győzelem jelentősége katonai és politikai. A béke jelentősége morális és szellemi. A győzelem gyökere az anyagi világban van. A béke gyökere a vallásban van. S ezzel a frontkatona legmélyebb lényé bontakozik ki. Közmondás, hogy a háborúban mindenki megtanul imádkozni. A tapasztalat azt mutatja, hogy ez alól nincs kivétel. A katona közvetlen érintkezésbe jut az emberfölvöttivel. Mialatt az anyaországbeli kitart az anyag mellett, a katona elkezd sejtteni a metafizikai világ valóságát. S ezért kívánja nem a győzelmet, amely csak rövid időre szól, ha nagyszerű is, hanem a békét, amelyben a rezesbanda sokkal kevesebb, de örök.

(Hamvas Béla: A háború nagysága és az ember kicsinysége)

1. Bevezetés

Magyar olvasatban a trianoni békediktátum valamiféle magyar megsebzettséget takar. A helyzet azonban ennél jóval bonyolultabb.¹

A katolicizmus értékei mentén szerveződő, azonban a vallások békés együttélését aktívan támogató, Osztrák–Magyar Monarchia több európai, jellemzően liberális állam számára is problémát jelentett. Az egyre élénkebben terjeszkedő liberalizmus (francia forradalom eszméi) és kommunizmus (Marx eszméi) valóban kísértetként járták be Európát, szem előtt továbbra is a legfőbb ellenséget, a jól azonosítható katolikus egyházat tartva. XIII. Leó pápa ugyan megkésve, de reagálni próbált ezekre a kihívásokra, az eredmény azonban megkérdőjelezhető maradt (akkor még). Szintén szerény eredményt tudott elérni az I. Vatikáni Zsinat is – legalábbis nemzetközi politikai szempontból.

A katolikus egyház középkorban kialakított társadalmi szerkezetei tartahatlannak tűntek. Ugyanígy tarthatatlanná vált a sokszínű 'katolikus biro-

1 „This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-19-0419.“

dalom' a 'Duna-Monarchia' eszméje is. Az I. világháborút lezáró szerződések látszólag olyan halálos sebet mértek mindkét szerveződésre, amelyeket mind a mai napig nem sikerült kiheverni. Az I. világháborút gyakorlatilag nyitva hagyó szerződések nem csak országok sorsát hagyták bizonytalan-ságban, hanem a katolicizmus ellen is nyílt támadást jelentettek.

Bízató azonban, hogy a térség közös kultúrájának, a keresztények közti vallási elköteleződésből is táplálkozó együttműködési készségnek köszönhetően, napjainkban nyílik újra remény arra, hogy a térségünkben ismét jelentős gazdasági fellendülést érzünk el, és újra világossá váljon, a kereszténység nélkül nem lehetünk képesek arra, hogy konstruktív, a saját érdekeinket is megvédeni tudó párbeszédet folytassunk más kultúrákkal.

Tanulmányunkban rámutatunk, hogy a monarchia örökségét nem csak a szétrobbant birodalom tette egyre jobban tönkre, hanem a katolicizmus gyengülése is, Csehszlovákiában a huszitizmus, Romániában és a Szerbiában pedig az ortodoxia előretörése miatt. Trianon így egy csapással szétszaggatta a területi és a vallási egységet is a korábban gazdaságilag olyannyira erős és a sokszínű kooperációra képes térségben.

Minderről – a román konkordátum vonatkozásában – így ír Csernoch bíboros 1921. április 3-án Gasparri államtitkár bíborosnak a Vatikánba:

Az egyházmegyék új beosztásában a lelki kötelék széthullását is látjuk, amely Magyarország katolikusait ezer éven át összetartotta, a Magyarországot Közép-Európa keletén a latin katolicizmus utolsó erősségévé tette. A régi hierarchikus kötelék fenntartását nem is annyira nemzeti, mint inkább katolikus érdekből szükségesnek tartottuk és tartjuk. Nemzeti szempontból a magyar katolikus egyház Erdélyben nem hódított s nem is foglalkoztatott ily szándékkal. Hívei kizárólag magyarok és részben németek. De katolikus expanzív erejével megteremtette a román uniót, amely a katolikus dinasztia, a magyar főpapok – különösen Kollonits prímás – a magyar egyházi vagyon érdeme. Most egy példátlanul igazságtalan s hosszú időre alig fenntartható békekötés következményeként a Szentszék végleg elzárja a magyar egyház lelki kommunikációját a Románia államterületéhez csatolt részeken lakó katolikusokkal. Ezeket egy balkáni bizantinikus, skizmatikus, nemzeti egyházzal bíró államba szorítja, ahol ezer veszély fenyegeti őket. Jól tudjuk, hogy a Szentszék nem saját jószántából teszi ezt, hanem a román állam sürgetésére. Mégis nagy vigasztalódásunkra szolgálna, ha a Szentszék részéről nem hangsúlyoztatnák az egyházi beosztásnak az államhatárokhoz és a nemzeti igényekhez való alkalmazása szükségét. Éppen mostani idők-

ben, mikor a túlzó nacionalizmus harcba állítja a népeket, s amikor a nemzetiségi igazság címén olyan békekötést létesítettek, amely az egyes nemzeteket sokkal jobban elnyomja, mint azelőtt történt, a katolikus egyháznak internacionalizmusát előtérbe kellene állítani a Krisztus földi országában az állami és nemzeti érdekeket minél jobban kiküszöbölni.²

Ezt a tendenciát, ha azonnal nem is, de lépésről lépésre meg tudja fordítani az a folyamat, amelyet katolikus oldalról az egyházi törvénykönyv megalkotása, továbbá a II. Vatikáni Zsinat jelentett, vagy amelyet állami oldalról a keresztény szellemiségben létrehozott Európai Unió, vagy a közép-európai közös kultúra alapoz meg. Hatalmas előrelépés az is, hogy a keresztény vallások is egyre nyitottabbak a közös útkeresésre. Éppen ezért történelmi pillanat, amelyben vagyunk, hiszen a Trianon okozta sebek akár be is gyógyulhatnak, felismerve, hogy a sebzettségünk és a sorsunk közös.

Ennek a küzdelemnek a szinte halálos sebet ejtő első ütközetét, a húszas éveket mutatja be dolgozatunk.

Munkánk során abból a korábban megállapított tényből indulunk ki, hogy különösen is összetettebb helyzetekben a jog, a vallás és az erkölcs normarendjei bonyolult hálózat formájában alakítják a történelmi eseményeket. Mindegyik normarend a maga szabályai szerint 'szűri-osztályozza', azaz szabályozza az eseményeket, döntéseket. Természetesen ezek a normarendek kapcsolatban is állnak egyúttal, ami azt is jelenti, hogy az egyik normarend működését nem lehet a másik normarend tevékenysége nélkül megítélni.

Különösen is izgalmas a normák ezen kapcsolati rendszere a Trianon utáni Közép-Európában.³ A vallási szabályok biztosítanak egy közös alapot, amely a társadalom működőképességnek az egyik alapfeltétele. A 'modus vivendi'-t jelentősen meghatározza ez az összetartó erő. Más kérdés, hogy számos kulturális, nyelvi, erkölcsi különbség adódik a trianoni szerződéssel szétszabdalt területeken, és még több a részletekbe menő jogi probléma.

A térség sorsát azonban nem a jogi kérdések oldják meg, akkor sem, ha a jogot a legtágabb értelemben vesszük, ahogy azt a kánonjogászok teszik: A törvény Szent Tamás szerint „ordinatio rationis ad bonum commune ab eo, qui curam communitatis habet promulgata”.⁴

Sőt még csak nem is a politikai próbálkozások. Sokkal inkább az a látens közös értéktudat visz előre, amelynek egyik nagyon fontos alapja a vallá-

2 Hivatkozza: BERTALAN Péter, Trianon szorításában, kiadatlan kézirat.

3 KOMÁROMI László: The Question of Territorial Plebiscites after the First World War with Special Regard to Hungary. *Kisebbségvédelem* 2020, 2021, 169-187.

4 Sum. Theol. I-II. q. 90. art. 4.

sosság. Különösen is jól látszott a vallási meggyőződés szerepe például a vatikáni cseh, illetve szlovák politikával kapcsolatban.

Más kérdés, az eleai Zenón utolsó szavaival élve, amelyek a megkínóztatása végén mondott: „Az életben az erény önmagában nem elég, kell hozzá a sors kegye a szerencse”.⁵

Tanulmányukban bemutatjuk, hogy a katolikus jogalkotási folyamat hogyan kapcsolódik össze a térség két világháború közti politikájának alakulásával. Rámutatunk arra is, hogy a – különösen is egyházi kérdésekben – a térségi politika alapját nem az egyes nemzetek érdekei, hanem a katolicizmus szempontjai jelentették. Így volt lehetséges, hogy a kifejezetten jó egyházi magyar – vatikáni személyes kapcsolatok mellett is az 1920-as évek közepére nagyobb jelentősége lett a szlovák katolikusok szempontjainak, mint a magyar nemzeti érdekeknek.

Trianon körzövel és vonalzóval szabdalta szét a térség kényes, és a háborútól amúgy is sebzett, kapcsolati rendszereit. Az államhatárok véglegesítését követően élehetővé kellett tenni a mindennapokat. Ebben, illetve egyáltalán a folytonosság megőrzésében az egyházaknak hatalmas szerepe volt. Éppen emiatt évekig húzódott a kérdés egyházi jogi rendezése.

Az egyházi élet szervezése ugyan konfliktusok forrása volt, de az egyházigazgatás elrendezését követően az azonos vallási kultúra meg is tartotta valamelyest élhető közösségként a különböző nemzetiségű polgárokat. Ebben az időben kezdett világossá válni, hogy a vallási identitás túlmutathat a nemzeti identitáson. Kár, hogy ezt a közös vallási identitásból fakadó vallási értéket a II. világháború és az azt megelőző majd követő kommunizmus megpróbálta 'véggépp eltörölni'.

Tovább színesíti a kérdést, hogy Közép-Európában gyakran egy-egy vallási csoport egy-egy sajátos nemzetiséghez kötődött.

Katolikus szempontból mindezt még különlegesebbé tette, hogy a nagy háború idején készült az egyházi törvénykönyv, a Codex Iuris Canonici.

2. A Codex Iuris Canonici

Az egyházjog egy nagyon sajátos jogi terület. Megközelítésünk szerint itt érhető tetten egyik leg tisztább formájában a jog, erkölcs, vallás normarendjei-

5 DE CRESCENZO, Luciano: *A görög filozófia rendhagyó története*. Budapest, Tercium Kiadó, 1995, 119.

nek a közvetlen kapcsolata.⁶ Különösen is érdekes a katolikus egyház egyházjoga, hiszen – kicsit megkésve, de követve a nagy kodifikálási törekvéseket – a katolikus egyház is elkészítette a maga törvénykönyvét. Talán nem is véletlen, hogy elsősorban a francia bíborosok követelték az I. Vatikáni Zsinat (1870) során a közel két évezred alatt hatalmasra bővülő joganyag rendszerezését. Fontos szempont volt ezen a zsinaton a pápai tévedhetetlenség kérdése is, amelyik közvetve kapcsolódott a pápa egyházkormányzati primátusához mint az egyetemes jogalkotás forrásához is. Ebben az értelemben a pápa az egész katolikus egyház püspöke (nem csak Rómáé), így jogosult a teljes törvényhozói, bírói és kormányzati hatalom gyakorlására az egész egyházban. Érdekes figyelembe idézni, hogy a pápai tévedhetetlenség kérdésében a franciák által támogatott állásponttal szemben foglaltak állást a Monarchia bíborosai és – érdekességképpen jegyezzük meg – a neves német filozófus, pap, Franz Brentano, aki emiatt a kérdés miatt lépett ki az egyházból.

Ehhez a feszültségektől nem mentes időszakhoz vezethetjük vissza tehát az első egyházi törvénykönyv megjelenését is.

Maga a kodifikációs folyamat X. Pius pápa alatt, 1904. március 19-én kiadott *Arduum sane munus* kezdetű motu proprio-jaival kezdődött. A szövegezést három csoport végezte, akik egymás munkáját is ellenőrizték. Érdemes röviden áttekinteni a kodifikációs munkát, hiszen az nem csak széleskörűen vont be szakembereket, hanem valódi szakmai vitákat generált az egyház teljes szervezetén belül. Az első munkacsoport a konzultorok voltak, olyan teológusok és kánonjogászok, akik a szövegváltozatokat kidolgozták, illetve egymástól függetlenül véleményezték azokat. A *collaboratores*-ek az egyházi hatalommal bíró megyéspüspökök és más, az egyetemes zsinaton részvételi jogosultsággal bíró személyek voltak. Ezek a személyek – és később az egyetemi oktatók is – jogosultságot kaptak arra, hogy megküldjék a véleményüket és kérésüket a tervezettel kapcsolatban. A legjelentősebb testület azonban a 16 tagú kodifikátorok testülete volt. A pápa felügyelete

6 „Az Egyház jogát elsősorban a természetjog és a tételes isteni jog határozza meg. Különösen pedig azok az intézkedések, amelyeket Krisztus, mint az Egyház alapítója és feje az egyházi alkotmány és az egyházi közösségi élet tekintetében adott. Minden isteni jog egyházi jog akkor is, ha nincsen is jogi formába öltöztetve; – és pedig a legmagasabb rendű jog, amely az egyházi írásos jogalkotást (pápa, püspök, zsinatok, testületek) és a szokásjogot is messze felülmúlja. Szorosan véve az egyházi jog (*ius obiectivum*) a törvényes egyházi hatóságtól alkotott vagy szankcionált olyan cselekvési (magatartási) szabályok összessége, amelyek az egyházi közösség társadalmi rendjének és céljának biztosítása végett az egyháztagok jogait és kötelességeit pontosan meghatározzák.”
BÁNK József: *Kánoni jog*. Budapest, Szent István Társulat, 1960, 61.

alatt ők összesítették az előző két munkacsoport által elkészített anyagokat. A testület elnöke Pietro Gasparri bíboros volt, aki meghatározó szerepet töltött be a Vatikán Közép-európai diplomáciájában Trianon után. Gasparri a klasszikus vatikáni karrierutat járta be, először a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára volt, majd 1907-től bíboros, 1914-től pedig a nemzetközi politikáért is felelős államtitkár.

A testületek tíz éves működésük alatt minden kánont többször is (esetenként akár tizenkétszer) megvitattak, amíg a végleges szövegváltozat elkészült.⁷

Az így elkészült szövegváltozatot ismét megküldték a bíborosoknak, püspököknek, mígnem 1917 májusában XV. Benedek ki nem hirdette a 1918. május 19-én, Pünkösdkor hatályba lépő törvénykönyvet.

Ez a kódex jelenti egyébként az alapját a ma is hatályos, 1983-as Egyházi Törvénykönyvnek is. Abból a szempontból is nagyjelentőségű volt a kódex, hogy a kánonjogot (1365 k. 2. §) a kötelező teológiai tárgyak közé sorolta a felsőoktatásban, szemináriumokban.

A kódex öt könyvből áll, a könyvek részekből, a részek szekciókból, a szekciók titulusokból, a titulusok pedig kánonokból állnak. A kódex így követi (kissé ugyan kényszeredetten) a Lancelottustól eredő felosztást: *Personas nos prima docet, resque secunda Tertia dat iudices, crimina quarta premit.*⁸

Az I. könyv, *Normae generales* az általános szabályokat (1–86 kánon) rögzíti. Itt található a jogelméleti alapvetést, az alapvető jogelvek értelmezését, valamint az egyházi törvényekről, a szokásjogról szóló részeket, az időbeli hatály kérdéseit, a leiratok, privilégiumok és felmentések szabályozását. A II. könyv a *De personis* címmel a személyeket és azok szerepét mutatja be az egyházban, kezdve a klerikusokon, általános és különös szempontok szerint, egyúttal bemutatva az egyházi szervezetrendszer is. Ezt követik a szerzetesek, majd a laikusok (világiak) szabályai. (87–725 k.)

A III. könyv, a *De rebus*, a dologi joggal foglalkozik (726–1551 k.). Itt nem egyszerűen az általunk a Ptk.-ban megszokott dologi jogra kell elsődlegesen gondolni, hanem sokkal inkább a 'lelki dolgokra', mint például a szentségekre, ezeken belül is különös részletességgel a házasságra. Ide tartoznak továbbá a szent helyek és idők is, vagy akár az egyházi tanítóhivatal küldetése is, beleértve például a prédikációt vagy a katekizmust, illetve az egyházi oktatási intézményeket. Csak az 1409 kánontól kerülnek szabályozásra az egyházi anyagi javak.

7 BÁNK i. m. 223-226.

8 BÁNK i. m. 229.

Fontos megjegyezni, hogy ezeknek a javaknak a kezelése inkább hasonlít a haszonélvezet gyakorlására, mint a klasszikus értelemben vett tulajdonjogra. Külön érdekesség, hogy az esetlegesen feleslegessé váló javakat (nyereség) a szegények számára kell fordítani (1472–1474 kk.). Az 1518. kánon szerint minden javak legfőbb vagyongazdálkodója a római pápa. A *De rebus* könyvben kerülnek nagyon röviden szabályozásra a szerződések is, amelyeket a kódex szorosán köt a helyi polgári jogi gyakorlathoz is (1529. k.).

A IV. könyv, a *De processibus* az eljárásjogot (1552–2194 kánon) tárgyalja. Talán leginkább itt találhatjuk a legnagyobb hasonlóságot a megszokott polgári perjoggal. A bíróságok hatáskörének és illetékességének felsorolását a keresetlevéltől kezdve a megszokott eljárásjogi szabályozás követi. A kódex külön tárgyalja a büntető eljárásokat és a házassági pereket és a szentéavatási eljárást is.

Az V. könyv, *De delictis et poenis* a büntetőjog anyagi részét tartalmazza (2195–2414 k.). Követi a büntetőjog klasszikus felosztását általános és speciális traktátusra.⁹

Önmagában azonban az egyházi törvénykönyvnek nem lett volna közvetlen politikai hatása a térségünkre. Egy véletlen azonban úgy hozta, hogy éppen egy magyar szerzetes volt az, aki a törvény szövegének összeállításában oroszán részt vállalt, ezáltal jól megismerte a vatikáni döntéshozók, bíborosok, pápák személyét is. Ahol sem a nemzeti, sem az egyházi jog nem tudott eredményt elérni, ott a közös kultúra, erkölcsi meggyőződés került előtérbe. Ez a kapcsolati háló nagymértékben meghatározta a Trianon utáni időszak Közép-Európa politikáját egészen a II. világháború végéig.

3. Serédi Jusztinián

Serédi a mai Szlovákia területén, Deákiban (Diakovce) született Szapucsek György néven 1884-ben. Apai részről szlovák származása miatt sokszor mondták róla, hogy egyes vitás helyzetekben a szlovákoknak kedvez, de valójában teljes egészen magyarként határozta meg hovatartozását, anyanyelve magyar volt. Más kérdés, hogy a Vatikánban járatos emberként tisztában volt a ténnyel, hogy a nemzeti érdekeket megelőzik az egyház érdekei, hiszen az egyház az, amelyik békében tud minden nemzetet egységesébe fogni.

„A felvidéki területek visszacsatolásakor a Felsőházban mondott beszédében kiemelte, hogy Isten akarata, hogy a Kárpát-medence a magyar nem-

9 CARD. LA PUMA, Vincenzo: *Sommario del Codice di Diritto Canonico 1917*. Torino, é.n.

zet birtokában maradjon. Szerinte, akik kitartanak a »keresztény hazaszeretben«, akármilyen nyelven beszéljenek is, magyarok. A hercegprímás nem etnikai alapú, hanem kulturális nemzetben gondolkodott.”¹⁰

Serédi már ifjú korában Rómában, nemzetközi környezetben, a San Anselmo bencés kollégiumban tanult mint a Pannonhalmi Bencés Apátság szerzetese. 1908-ban doktorált egyházjogból, a püspöki hatalom kérdéséből, majd hazatért a monostorába. Tehetségére azonban felfigyeltek Rómában is, és tanárai kérésének engedelmességre visszaengedték Pannonhalmáról kánonjogász feladatok ellátására Rómába. A kodifikációs munkára tanára és rendtársa, a belga Bastien ajánlotta, aki Gasparri kérésére kéréselt munkatársat a konzultorok csoportjába. A húszas évei közepén járó Serédire aprólékos, komoly nyelvi és jogi ismereteket feltételező munka várt. Az ő dolga volt, hogy a készülő kánonok összhangját biztosítsa a korábbi, közel kétezer év alatt keletkezett, részben kiadatlan jogforrásokkal. A munka nagyságát érzékeltetik a számok:¹¹ az Egyházi Törvénykönyv 2414 kánonja közül csak 854 kánon nem rendelkezik forrásokkal, mivel teljesen újak, előzmény nélküliek. A többi 1560 kánon régi forrásokra támaszkodik. A jogforrások száma, amelyre hivatkozás történik körülbelül 10500. A kódexben mindösszesen nagyjából 26000 hivatkozás van jogforrásokra.¹² (Figyelembe kell azonban venni, hogy ez már a végleges szöveg, valójában a tervezetekhez jóval több hivatkozást kellett összegyűjteni.)

Ez a munka kétséget kizáróan jelzi, hogy Serédi nagyon alapos jogi és egyházi ismeretekkel rendelkezett. Látni fogjuk majd azonban, hogy a térség lényeges kérdései kezelése során nem a jognak, hanem a jogi munka során kiépített kapcsolati rendszernek lett igazán nagy szerepe. A kapcsolati rendszer megszilárdulásában nagy jelentősége volt annak a ténynek, hogy 1915-től, a központi hatalmak hadüzenetétől Serédi Olaszország területéről a Vatikánba kényszerült. A helyzet súlyát mutatja, hogy a pápa, XV. Benedek kérésére

10 Csíky Balázs: *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása* (Collectanea Studiorum et Textuum, I/3. – Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések). Budapest, MTA BTK TTI – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport, 2018, 29.

11 Amikor Serédi a kódex 5 könyvéhez az összes jogforrásokat hivatkozás formájában 10 éves fáradságos munkával összeállította és kéziratban Gasparri-nak bemutatta. Az utolsó lapra a régi szerzetesek befejező fohászatát írta. Finis, I. O. Gl. D. „(In omnibus glorificetur Deus) D. Justinianus Serédi, Roma in Aedibus Vaticanis. XIII. Kal. Nov. 1917.” Gasparri ugyancsak sajátkezűleg írta e sokat mondó és elismerő sorokat a kézirat végére: „Tibi gratulationes meas porrigo, etsi indigne P. C. (Petrus Cardinalis) Ad multos annos. Vale.” BÁNK i. m. 223.

12 BÁNK i. m. 222-223.

gépocsin kellett szállítani a fiatal bencést a Vatikánba úgy, hogy alig volt ideje még arra is, hogy a ruháit összeszedje. A Vatikánban Serédi Gasparri lakosztályában kapott helyet, ami azt is jelenti, hogy szinte állandó kapcsolatban voltak, Serédi pontosan láthatta az államtitkár tevékenységét és a hétköznapjait is. Szintén gyakorlatilag állandó volt a kapcsolata a pápával is, de találkozott a következő időszak pápaival is, így Achille Rattival, a Vatikáni Könyvtár vezetőjével, a későbbi XI. Piusz pápával, sőt, Eugenio Pacelli is részt vett a kodifikációs munkában. Ő lett később XII. Piusz pápa. Mindez egy olyan erős kapcsolati hálót jelent, amelyik folyamatosan meghatározza Serédi sorsát, aki mindössze 33 éves amikor befejezte az egyházjog történetének egyik legjelentősebb munkáját, az első kódex megalkotását. Fontos azonban arról is megemlékeznünk, hogy Serédi a Vatikánban sem felejtette el hazáját. Kiemelt gondolt fordított a magyar hadifoglyok lelkipozíciójára, számukra imakönyveket szerzett, szerkesztett¹³ és osztott szét. Végül is istenhite és embersége volt az a legmélyebb szint, ahol a térségünkre is ható döntései is megszülettek. 1917-ben elkészült a kódex, már csak a kihirdetés és a hatályba léptetés volt hátra, így Serédi is hazatérhetett Svájcban keresztül Magyarországra. Otthoni élete korántsem a vatikáni allűrökkel teli főpapi élet volt. Még a rendi főiskolán való oktatást is elcserélte arra, ami akkor fontosabb volt: a katonalelkészre. Katonaként szolgált a pozsonyi katonai parancsnokság alatt 1918-tól Esztergom mellett. Különös fordulata a sorsnak, hogy hazájában az olasz hadifoglyok lelkipozíciójára volt a feladata. Első pasztorális tapasztalataként érezhette, hogy az emberek függetlenül a nemzetiségüktől lényegében egyformák. Hatással volt rá az is, amikor a háború elvesztése után a lázadó, lincselésre készülő katonákat le tudta csillapítani.¹⁴

A háború utáni zavaros időkben gyorsan felvetődött egyházi részről annak az igénye, hogy Serédi segítsen a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatok újjáépítésében. Mindez azonban húzódozott, hiszen még az is kérdésessé vált a Tanácsköztársaság idején, hogy egyáltalán a pannonhalmi apátság megmarad-e? A helyzet némi konszolidációját követően Csernoch János hercegprímás a vatikáni kapcsolatok újjáépítése során számított Serédire, tovább Serédi a kódexel kapcsolatos tudományos tevékenységét is folytatni kívánta Rómában, megkezdődött ugyanis a forráskiadás munkája. Persze a bencések is örültek volna, ha Serédi lett volna az új főapát, de ezt a jelölt

13 SERÉDI Jusztinián: *Keresztény katolikus imádságok*. Vatikán, Ex Typis Vaticanis, 1916.

14 CSÍKY i. m. 37.; MESZLÉNYI Antal: *A magyar hercegprímások arcképsorozata*. Budapest, Szent István Társulat, 1970, 402-403.; BÁNK József: Serédi bíboros fiatal éveei Rómában 1908–1927. *Nemzeti Újság*, 1927. december 18., 5.

semmiképp sem szeretete volna vállalni tudományos kötelességeire való hivatkozással. Rómába visszatérve többszörös feladat várta Serédit, megkezdte a Gasparri nevében kiadott Codicis Juris Canonici Fontes összeállítását. Az első hat kötet 1923-ban jelent meg, az ezt követő köteteket saját nevében publikálta, az utolsót, a kilencediket 1939-ben.

3.1. Diplomácia 1927 végéig

„Különben jól volnék, de néha annyi minden dolgom összejön, hogy ha nem volna eszem, meg kellene bolondulnom. De azt én nem teszem. Igen sok jogi kérdéssel zaklatnak minden oldalról, aztán még a sok veszett fejsze nyelét kell megmentenem. Most is 4 db. kétségbeesett ember ügye van nálam. Azt akarják, hogy intézzem el a Szentszéknél, de az ügyek természete ezt lehetetlenné teszi.” (Róma. 1923. febr. 15)¹⁵

Serédi olyan időben élt, amikor az ügyek többségének elintézése „az ügyek természete miatt” valóban lehetetlen volt. A káosz idején a rend tűnik rendellenesnek. Nagy jelentőséggel bírt Serédi életében a bíborosi kinevezésig vezető út. Mikor Csernoch bíboros 1927-ben meghalt komoly diplomáciai egyeztetetés kezdődött, hogy ki legyen az új bíboros. Kleberberg, Serédi személyes ellensége a kormány részéről mindent elkövetett, hogy ne a bencés kerüljön a prímási székbe (beleértve azt is, hogy inkább a szintén megüresedett székesfehérvári püspöki székbe javasolta). Mégis, XI. Pius 1927. november 30-án Serédit nevezte ki érsek-hercegprímásnak Esztergomba. A püspökszentelést is maga a pápa végezte.

Serédi diplomáciáját tekintve inkább volt az egyházának és a lelkiismeretének a követője, mint hazája kormányáé. Természetesen mindezt úgy tette, hogy egy pillanatra sem tagadta meg a hazaszeretetét, csak képes volt nagyobb kontextusban is gondolkodni.

A háború utáni római tartózkodás éve a Rómában élő szerzetesek 'szokásos' feladataival teltek. Más kérdés, hogy ezek a feladatok Serédi esetében jelentős mértékben kibővültek diplomáciai feladatok ellátásával is. Az 1920-as években tanított San Anselmo-n, zarándokcsoportokat vezetett, a hozzá forduló magyaroknak igyekezett segíteni, a jogi megkereséseknek eleget tenni. Többször fordultak hozzá különböző nemzetiségű püspökök is jogi segítségért. Ő volt a magyar püspökök és a magyar bencés kongregáció római ügyvivője 1925-től a Zsinati Kongregáció konzultora lett, és részt

15 BÁNK i. m. 224.

vállalt más kongregációk munkájában is. Mindemellett végezte forrásszerkesztői munkáját és vett részt a kódexmagyarázó bizottság munkájában. A diplomáciai tevékenységében nagy jelentőséggel bírt, hogy a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosi feladatát is ellátta.

A diplomácia alapkérdése az egyházi-világi működés helyreállítása volt, a kapcsolat csatornáinak kialakítása az Osztrák-Magyar Monarchia szétesését követő időkben. Mindenki tisztában volt vele, hogy a megoldások átmenetiek lehetnek csak, hiszen olyan sebességgel váltották egymást a politikai események egy kifejezetten kedvezőtlen gazdasági környezetben. Mégis biztosítani kellett a mindennapi élethez szükséges alapfeltételeket – békés módon. Serédi és a politikai kérdésekben, a Monarchia vallásügyét jól ismerő, Csizsárik János működésének is köszönhetően 1920-ban létrejött a Szentszék és Magyarország közti diplomáciai kapcsolatfelvétel. Csizsárik segített az új nagykövetnek, Somssich Józsefnek a követség megszervezésében, majd ezt követően hazarendelték. Ekkor vette át a feladatát Serédi. A püspökar is támogatta Serédit, így ő lett a magyar egyházmegyék ügyének ágense is a Szentszéknél. Serédi jó kapcsolatrendszerét felhasználva hatékonyan tudott közvetíteni a felvidéki¹⁶ és az erdélyi ügyekben, tárgyalt a Vatikánban Batthyányi Vilmos nyitrai püspök lemondásáról, Fischer-Colbrie Ágost kassai püspök helyzetéről,¹⁷ továbbá a román konkordátumról is.¹⁸

16 A 6525/19 „rendeletben szereplő szlovákiai püspökségek birtokai a főpásztoraikat érintő fejlemények miatt jutottak a magyarországi egyházi intézmények birtokaihoz hasonló sorsra. Batthyány Vilmos nyitrai és Radnai Farkas besztercebányai püspököt ugyanis 1919 elején kiutasították Szlovákia területéről, míg Párvy Sándor szepesi püspök ez év márciusában Budapesten elhunyt. Később a roznycói és kassai püspöki javakra is kiterjesztették a zárlatot, Balás Lajos 1920-as és Fischer-Colbrie Ágoston 1925-ös halála után. Mikor azonban 1920 végén a nyitrai, besztercebányai és szepesi püspökségeket a Szentszék szlovák főpásztorokkal töltötte be Karol Kmeko, Marián Blaha és Ján Vojtaššák személyében, az új javadalmasoknak az őket megillető lefoglalt birtokokat átadták. Roznycó és Kassa esetében viszont erre nem került sor, mivel főpásztoraik halála után a Szentszék és Csehszlovákia nem tudott az utódok személyében megegyezni, ezért Róma csupán apostoli adminisztrátorokat nevezett ki e helyekre. A kormány válaszképpen úgy mutatta ki neheztelését, hogy a püspökségi birtokokat a kinevezett adminisztrátoroknak nem adta át, fenntartotta rajtuk a zárlati kezelést, és Kassa valamint Roznycó a kezelő bizottságtól a javak jövedelméből csupán éves támogatást kapott.” RÁCZ KÁLMÁN: Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt. *Fórum: Társadalomtudományi Szemle*, 2004/3, 26-38.

17 CsÍKY i. m. 39.

18 MARCHUT Réka: A román konkordátum a magyar diplomáciában (1920-1929). *Pro Minoritate*, 2014/Tél, 3-22.

Megszerezte a magyar kormány számára a Román Királyság és a Szentszék közötti konkordátum szövegének tervezetét, továbbá maga is írt egy tervezetet, amelyiket azonban nem fogadták kitörő lelkesedéssel.

Az 1920-as évek második felére valamelyest konszolidálódott hazánk politikai és gazdasági helyzete, bevezették a pengőt, megkezdődött a szociális rendszer szervezése, illetve elindult a nagyjelentőségű oktatási reform. Elérkezett az idő arra is, hogy az egyházmegyék kérdését is rendezzék a szétszabdalt területeken. Ez a rendezés azonban már egyáltalán nem volt kedvező Magyarország számára, de valójában nem is volt végleges megoldásnak tekinthető, hiszen már mindenki a területi revízió kérdésével és lehetőségével foglalkozott.

A vatikáni diplomácia – érzékelve a politikai változásokat – felismerve, hogy a stabilizálódó államokkal egyezségekre kell jutni, a helyzet jogi-vallási megoldását előmozdító, a Codex Iuris Canonici alapuló eszközeivel a konkordátumokkal és megállapodásokkal dolgozott. Ebben a munkában is nagy szerepe volt Serédinek, aki tudta, hogy a kérdések többsége a döntéshozók előszobájában dől el. Igyekezett hazája érdekeit úgy érvényesíteni, hogy közben az egyház és a katolicizmus érdekei se sérüljenek. Ezekben az időkben komoly súllyal vetődtek fel a cseh huszitákhoz való viszony, vagy éppen a román ortodoxokkal való kapcsolatnak a kérdései.

4. Konkordátumok és *modus vivendi*

Serédi bizonyára maga is aktívan részt vett a harmadik kánon megfogalmazásában, amelyik a konkordátumok kérdésével foglalkozik. Eszerint a Szentszéknek az egyes államokkal a kódex hatálybalépése előtt kötött ünnepélyes megállapodásai, az ún. konkordátumok továbbra is érvényben maradnak akkor is, ha a kódex szabályaival kifejezetten (abrogatio) vagy hallgatólagosan (aequivalenter) ellentétben vannak. A kódex hatálybalépése után kötött konkordátumok a kódex ellentétes szabályait – konkrét helyen és időben – hatályon kívül helyezik (*lex posterior derogat priori*).¹⁹ Jól látszik ebből, hogy a jogalkotó jelentős szerepet szánt a konkordátumoknak, amelyek pontos jogdogmatikai körülírása még hiányos volt. Bánk még 1960-ban is a következőket írta: „A konkordátum jogi természete erősen vitatott mind a kánonjogászok, mind a nemzetközi jogászok között.”²⁰ A konkordátumok

19 BÁNK i. m. 231.

20 Uo. 317.

természetét illetően (figyelemmel arra, hogy egy ősi jogintézményről van szó) jelentősen eltérőek a vélemények. A történelmi szemléletet²¹ tükrözi a privilégium elmélet, amely szerint a konkordátum nem más, mint a pápa vagy a szentszék privilégiuma egy adott ország számára. Éppen ezért ez nem jelent jogi (*ex iustitia*), hanem csak erkölcsi (*ex fidelitate*) kötőerőt a pápa számára. Ez egyben azt is jelenti, hogy a privilégium egyoldalúan módosítható vagy visszavonható. Ennek az elméletnek az az alapja, hogy az egyház az államnál magasabb rendű társaság, így számára az állam nem is jelenik meg szerződő félként, hiszen az államnak a jogai is magától az egyetemes egyháztól származnak. Ezt az elméletet támasztják még alá a gondolattal is, hogy lelki dolgokban nem lehet szerződést kötni, illetve a pápa a legfőbb törvényhozó, ezért a „törvény fölött áll”.

A *legalis* elmélet a privilégium elmélet fordítottja. Ennek lényege, hogy az állam az egyház felett áll, így az állam nem szerződhet a neki alárendelt egyházi féllel. Jellemzően német területeken dolgozták ki, az egyházat tisztán államon belüli – ma úgy mondanánk – civil szervezetként értelmezi.

A két elmélet között helyezkedik el a kontraktuális elmélet, amely szerint két egyenlő fél köt egymással szerződést. Itt a pápa mint a nemzetközi jog személye köt szerződést más nemzetekkel egy adott témában. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy maga a Vatikán is megjelenik államként a nemzetközi diplomáciában is.

Könnyedén fogadjuk el a szerződés elméletet, azonban nem szabad megfeledkezni arról a közel ezer évről sem, amelyik a másik két konkordátum elmélet alapját jelenti, és amelyik sajátos hatását mind a mai napig kifejti, hiszen valóban nagyon nehéz lelki dolgokról szerződni, vagy éppen a világ lakosságának tekintélyes részét képviselő, legnagyobb vallás, egységes és szervezett entitásként jogokat gyakorolni. Serédi jól ismerte ennek a helyzetnek a bonyolultságát, és döntéseit ennek fényében hozta meg. Ennek lett az egyik eredménye, hogy Csehszlovákiával nem is jutottak el a tárgyalások a Konkordátumig, csak egy *modus vivendi*-t sikerült elfogadni 1927. szeptember 17-én. Más kérdés, hogy a csehszlovákok számára már ez is a trianoni békeszerződés vatikáni elismerését jelentette. Ez volt az ára annak,

21 VIII. Bonifác „*Unam sanctam*” (1302) „*Uterque ergo, (sc. gladius) in potestate ecclesiae: spiritualis gladius et materialis sed is quidem pro ecclesia, ille vero ab ecclesia exercendus, Ille sacerdotis, is manu regum et militum, sed ad nutum et patientiam sacerdotis [...]*” „*Porro subesse Romano Pontifici omni humanae creaturae declararnus, dicimus, diffinirnuset pronuntiarnus omnino esse, de necessitate salutis.*” (c. I. Extrav. com. 1, B.) Idézi BÁNK i. m. 318.

hogy a két évvel korábban megszakadt vatikáni diplomáciai kapcsolat visszaállhasson Csehszlovákiával. Ugyan a *modus vivendi* kialakítása megmaradt csehszlovák és vatikáni belügynek (az előkészítésről a magyar diplomácia nem is értesült), azonban valójában hazai olvasatban leginkább időhúzásnak minősült, ami csak rögzítette az időközben *de facto* kialakult helyzetet.

Az érdemi kérdésekről ugyanis nemzetközi bizottság kellett volna, hogy döntsön, de ahogy azt Rómában az akkorra más esztergomi prímás Serédi-nek is jelezték: „nincs ok a túlzott sietségre”.²² Ezt a helyzetet támasztotta alá a Hágai Nemzetközi Bíróság előtt folyó birtokper is.²³ Jól látszott, hogy a hosszan elnyúló birtokper részben aktivitásra kényszeríti a Vatikánt, hiszen meg kell óvnia az egyházi birtokokat a Csehszlovák államtól, részben pedig hosszú időre megakadályozza a területi kérdések jogi rendezésének a lehetőségét. A Vatikán szempontjából a legnagyobb veszély ugyanis az volt, hogy sem a magyar, sem a szlovák katolikusok nem fogják megkapni a földeket, hanem azokat kisajátítja az állam.

Esztergom számára persze létkérdésnek is tűnt a földek ügye, hiszen a költséges intézményei megmaradtak, például Budapesten, azonban a finanszírozáshoz szükséges birtokok közel kétharmadát nem tudta használni.

Érdemes egy pillantást vetni a korabeli egyházi birtokok helyzetére. Jól látszik, hogy a birtokok tekintélyes részben idegen országba kerültek. Alapvetően a következő kérdések merülhettek fel: a birtokok ugyan másik államban, de a magyar katolikusok kezében maradnak (nem a ’magyar katolikus egyház’, hanem egyes magyarországi katolikus jogi személyek tulajdonában és használatában). Ilyenre példa volt például az olmützi és prágai érsek joghatósága bizonyos német területeken a birtokok a másik állam katolikus szervezeteihez kerülnek (esetleges kárpótlás, használati díj fizetése mellett). Ehhez szükséges volt az egyházmegye vatikáni átalakítására, a diszmemberrációra. Mindez csak az egyházi törvénykönyv szerint a Szentszék által történhet a 215. kánon szerint, és a vagyonelosztás is a Szentszék kizárólagos hatásköre az 1500. kánon szerint.

22 Csíky i. m. 196.

23 RÁCZ i. m. 30. 1923 végén az esztergomi érsek, a székesfőkáptalan, az esztergomi és a budapesti szeminárium, továbbá öt másik katolikus intézmény keresetet adott be a Hágai Magyar-Csehszlovák Vegyes Döntőbírósághoz az ingatlanon csehszlovák részről 2019-ben bevezetett zár alá vétel ellen. A zár alá vétellel a tulajdonosok mindennemű rendelkezési joga megszűnt. A perlés jogalapján a trianoni diktátum 250. szakasza adta, ami lehetővé tette a választottbírószághoz való fordulást.

Ezen kérdések mentén jól azonosíthatók az egyes szereplők érdekei is, amelyeket a nemzetközi jog vagy politika szabályai szerint kellett ütköztetni.²⁴ Látható, hogy ebben az erőterben az egyes nemzeti jogoknak viszonylag szűkek a lehetőségei, azokat – például a csehszlovák állam – leginkább kényszerítési pozíció megszerzésére használta fel.

Jogtörténeti szempontból kuriózum, hogy a zár alá vétel jogalapjának a megtalálásához a csehszlovák állam a létrejötte előtti joganyaghoz nyúl vissza.

Az 1918. december 10-én kiadott 64. sz. törvény viszonylag egyszerű abban az értelemben, hogy az felhatalmazást ad a szlovák felelős miniszternek a tárgyban rendelet kiadására. Érdekes viszont, hogy a zárlat kérdésében a jogalkotó az 1723: LXX. törvénycikkre hivatkozik, amely szerint amennyiben az egyházi javadalmas a javadalma használatát elhanyagolja, akkor a király mint legfőbb kegyúr a birtokokból származó jövedelmet zárlat alá helyezheti és maga járhat el a helyzet rendezésében. Jól érzékelhető, hogy ez a hajánál fogva előrángatott jogszabály még csak nem is hasonlít arra a jogi helyzetre, amelyben a magyar egyházi javadalmasok találták magukat. Abszurd már a feltételezés, hogy a főkegyúri jogok a csehszlovák államra szállnának át.

Hasonlóan életidegen az módszer is, amellyel a szlovákiai püspökségek birtokait vették zár alá, arra hivatkozva a magyar kultuszminiszternek 1867. szeptember 27-én 10165 szám alatt kelt rendeletének 11. pontja szerint a püspöki szék megüresedése esetén a zár alá vétel a jogszerű eljárás. Ebben az esetben a jogi kérdéseken túlmutatóan a püspöki székek megüresedésének a ténye is vitatható volt.

A felek a hágai per megkezdése előtt abban maradtak, hogy az érintett egyházi vezetők, a magyar és szlovák püspökök egyeztetnek első körben, az így kidolgozott javaslatokat a kormányaik elé terjesztik, majd a Szent-szék hagyja azt jóvá. A nemzetközi politikai helyzet alakulása viszont minden másként alakult, a konszenzus sohasem jött létre.²⁵

Ennek részben az is oka volt, hogy Csernoch bíboros a végsőig ragaszkodott a birtokokhoz, amelyek az állami jog szempontjából a magánvagyonának számítottak. „Az Esztergomi Érsekség nevében kijelentem, hogy a birtokok utolsó darabjához teljes tulajdonjoggal, teljes rendelkezési joggal ragaszkodom, a bizottság idegen hivatalnokait nem ismerem el, minden sze-

24 BARTÓK Béla: A rozsnyói egyházmegye magyarországi kormányzása 1937-1939 között. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series: Sectio Historiae, 2009, 39(1), 19-28.

25 EPL Cat. D/c. 3. doboz, Felvidéki birtokügyek, Lepold Antal levele, 1922 október 24., idézi RÁCZ i. m. 32.

mélyi és üzemi változtatást, ami hozzájárulásom nélkül történt, jogtalannak tartom, és követelem, hogy a birtokok kezelése újból visszaálljon a javadalmasokra. A magam személyében pedig kijelentem, hogy az érsekségi birtokon lévő élő és holt felszerelés, termény és anyagkészletek magántulajdonomat képezik, és azok elidegenítését minden lehető eszközzel meg fogom akadályozni.”²⁶ Masaryk és Benes ezzel szemben a liberális állam ideológiája szerint legszívesebben állami tulajdonban látta volna a vitatott ingatlanokat. Az ingatlanok tehát egy bonyolult diplomáciai, nemzetközi jogi vitában az adu szerepét játszották. A Vatikán hozzájárulása nélkül a tulajdoni kérdéseket és ezzel együtt a szlovák egyházmegyék helyzetét nem lehetett rendezni, viszont csehszlovák részről mindig fennállt a kisajátítás lehetősége.

1926-ban a szlovák püspökök ajánlatot tettek Esztergomnak. A javaslat szerint a birtokokat két részre osztanák, és az Esztergomra eső részt értékesítenék, a vételárat pedig Esztergomnak kifizetnék. Mivel a diszmembráció feltétele volt a birtokviták rendezése ezért a csehszlovák fél erősen érdekelt volt a rendezésben, és ekkorra már a magyarok is egyre jobban hajlottak a kompromisszumra, illetve az időközben kialakult tényleges helyzet jogi rendezésére. A Szentszék számára is kívánatos lett a mielőbbi megegyezés a szlovák katolikusok támogatása érdekében. Az 1926-ban megindult folyamatnak lett aztán az az eredménye, hogy 1927 decemberében létrejött a *modus vivendi*, amely az államhatárokhöz kötötte az egyházmegyék határait, tehát kimondta a diszmembrációt. A tényleges megvalósulásnak viszont feltétele lett volna a vagyoni kérdések végleges rendezése, ami a gyakorlatban soha nem történt meg, illetve az első bécsi döntés után okafogyottá vált a kérdés.

Először ugyanis a birtokok kérdését kívánták rendezni, illetve újra felvetődött annak a kérdése is, hogy legyenek-e túlnyomórészt magyar lakta egyházmegyék? Jól látszott, hogy gyors megoldás nem várható, ami kedvezett a magyar félnek, aki joggal bízhatott valamiféle revízióban. Teljesen egyértelműen ezt a megoldást képviselte a Gasparri és vele a vatikáni politikai is, noha jelentős szerepe volt annak, hogy a huszitákkal szemben²⁷ a katoliciz-

26 RÁCZ Kálmán: *Az Esztergomi Érsekség és Csehszlovákia vagyoni vitája, 1919-1938*. <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/RACZ.HTM> (2021. 09. 04.)

27 MALAGYI József: *Az 1. Csehszlovák Köztársaság és az Apostoli szentszék (Vatikán) diplomáciai kapcsolatainak alakulása (1918–1938)*. https://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/doktori/%C3%A1ll_%C3%A9s_jog_alap_%C3%A9rt%C3%A9kei_2010/1.%20k%C3%B6t_malagyi.pdf (2021. 09. 04.) „A törvénynek minden társadalmi réteg érdekeit kellett volna figyelembe vennie. Meghagyta a hagyományos katolikus ünnepek többségét azzal, hogy

mus kérdését is jól kezeljék.²⁸ Az 1920-as években ugyanis az a helyzet állt elő, hogy Csehszlovákiát az ország kb. 20%-át kitevő evangélikusok vezették, akik nem szimpatizáltak túlzottan a katolikusokkal. Az ingatlanok viszont komoly adut jelentettek a katolikus egyház kezében. Persze az időmúlásnak voltak hátrányos következményei is, az ingatlanok állaga romlott, továbbá az Esztergomi Főegyházmegeye is elesett bevételei jelentős részétől.²⁹

átvette az akkori Egyházi Törvénykönyvből. A köztársaság emléknapi közé a törvény október 28-át, május 1-jét, Szt. Cirill és Metód napját, Szt. Vencel napját, de ugyanúgy Husz napját is besorolta, amely jelentőségét a törvényhez kapcsolódó, a prágai egyetem államosítása és a cseh nemzet fenntartása érdemeiről szóló indokjelentés emelte ki.1 A törvény elfogadása ellen főleg a Szlovák Nemzeti Párt lépett fel, amely Andrej Hlinka révén a parlamentben követelte, hogy Szlovákiában Husz János ünnepe helyett Nepomuki Szt. János ünnepe legyen ünnepelve. A jelen kérdés nem volt sikeres és az említett ünnepi törvény 1925. március 21-én a parlament által elfogadásra került. A törvény elfogadása, amely a Husz János ünneplése emléknapi bevezetését jelentette a megégetése évfordulóján negatív reakciót idézett elő az Apostoli Szentszéknél, amely diplomáciai jegyzékkel tiltakozott. [...] Masaryk elnököt annyira befolyásolták, hogy engedett a diplomáciai tartózkodásából és nyilvánosan kimutatta véleményeit azzal is, hogy utasítást adott a huszita zászló prágai vár feletti kifüggesztésére. Amikor tehát Msgr. Marmaggi meggyőződött az elnök és miniszterelnök ünnepségen való részvételéről és az ünnepségek teljes lefolyásáról, július 6-án este elutazott Prágából.”

- 28 A csehszlovák katolikusok helyzete 1924 és 1927 között nem volt egyszerű, hiszen állami oldalról megerősödtek az egyházellenes, különösen is a katolikus egyház ellenes kezdeményezések. Jelentősége van annak is, hogy jellemzően a szlovákiai területeken voltak katolikusok. Az 1924. november 26-án kiadott és a templomokban felolvasott pásztorlevél a szlovákiai katolikusokhoz szólt, és tételesen felsorolta az egyházellenes, jellemzően az állami hatalomhoz kötődő társulásokat. A másik oldalon a Csehszlovák kormány kibocsátotta a huszita mozgalmat támogató „Csehszlovákia ünnepei törvényt” /65/1925/. Ebből kerededett a „Marmaggi casus”, 1925. július 6-án, amelyik a vatikáni kapcsolatok megromlásához vezetett. Ez viszont azt is jelentette, hogy a katolikus szlovákok előtérbe kerültek a Vatikán szempontjából.
- 29 A 1919-től a főpásztor nélküli egyházmegeyékben a felelős miniszter Vavro Šrobár gondnokokat nevezett ki. Ellenőrző szervként létrehozták a pozsonyi székhelyű központi gondnokságot. A Tanácsköztársaság ’elsöpörte’ ezeket az intézményeket, majd azt követően egyszerűen csak zár alá vették a területeket. 1919. április 16-án kelt 215/1919 sz. törvénnyel lefoglalta az állam a nagybirtokokat (150 ha. felett). „A 6525/19. szám alatt kelt jogszabály a magyarországi székhelyű egyházi javadalmak – esztergomi érsekség, esztergomi székesfőkáptalan, váci káptalan, vallás és tanulmányi alap, esztergomi és pesti papnevelde, pannonhalmi bencés rend, a lekéri, jászói és zirci apátság – valamint a nyitrai, besztercebányai és szepesi püspökségek Szlovákia területén fekvő minden ingó és ingatlan vagyonát zár alá helyezte, és gazdaságaik igazgatását a pozsonyi székhellyel felállított Római Katolikus Egyházi Javak Központi Bizottságára (Centrálna správa katolic-kych cirk. veskostatkov) bízta (Pálesch é.n.). 1921-ig újabb rendelkezések következtében

A *modus vivendi* első szakaza így szól: „A Szentszék és a csehszlovák kormány megegyezett abban az alapelvben, hogy a Csehszlovák Köztársaság semmilyen része nem lesz alárendelve olyan megyés – püspöknek, akinek székhelye a csehszlovák állam határain kívül van, és ugyanígy semmilyen egyházmegye határa nem lépi át az államhatárokat. A Szentszék és a csehszlovák kormány új határokból és az egyházmegyék támogatásában egyeznek meg. Ezen egyezmény előkészítésére két hónapon belül két, egymástól független bizottság alakul: az elsőt a Szentszék alakítja meg minden érintett egyházmegye képviselőiből, a Szentszék prágai képviselőjének elnökletével, a másodikat a csehszlovák kormány az érintett egyházmegyék képviselőiből és szakértőkből.”

Jól látszik, hogy itt egy olyan keretmegállapodásról van szó, amelynek érdemi tartalommal való megtöltése még sok munkát igényelt volna.

A második szakasz az ingatlanok helyzetét kívánta legalábbis részben tisztázni: „A Csehszlovák Köztársaságban az egyházi ingatlan és ingó vagyon kezelése, amelyek jelenleg kényszerigazgatással vannak biztosítva, ideiglenes egészen az előző cikkelyben érintett egyezményig, és egy bizottságra van bízva az érintett területen működő püspöki kar elnökletével.”

Ma már tudjuk, hogy ennek a szakasznak a tartalommal való megtöltése szintén nagyon sokáig húzódott, és soha nem is valósult meg teljesen. Szempontunkból érdekes a helyi jogásztársadalom egyes tagjainak véleménye a kérdéssel kapcsolatban: „Antonín Hobza professzor írja: »A *Modus vivendi* egyházi vagyonról szóló záradéka a mi jogi köreink számára bizonyos szenzáció volt. Nem található ugyanis egyetlen értelmes ok sem arra, hogy az ún. egyházi vagyon tárgyában feladjuk állami szuverenitásunkat – az érvényes állami törvényekkel megalapozott szuverenitást. Elismeri-e a Vatikán az egyházi vagyonról szóló törvényeinket vagy sem, ennek a jogi élet számára nincs semmilyen jelentősége.« Tiszta jogi szempontból az utolsó mondat befejezésével biztosan egyet lehet érteni. Hobza azonban elfelejti, hogy a *Modus vivendi* politikai dokumentum, aminek célja az volt, hogy az Apostoli Szentszékkal való további kapcsolatok alapjául szolgáljon, amelyeknek minősége a Csehszlovák Köztársaság számára fontos volt.”³⁰

A harmadik cikkely a rendekre vonatkozott, a negyedik pedig arra, hogy püspökök csehszlovák állampolgárok lehetnek, a jelöltek személyét pedig a

a Pázmány Péter Tudományegyetem, a csornai premontrei rend és a győri káptalan vagyona is zárlat alá, ezzel együtt a központi igazgatóság kezelésébe került.” Rácz i. m. 33. 30 MALAGYI i. m. 101.

Vatikán az állam elé terjeszti, amely állam bizonyos esetekben ellenvetéssel élhet. Ezzel szemben Hobza úgy érvelt, hogy az állam joga a püspökök kinevezése. Az ötödik cikk pedig egy szintén vitatott hűségeskü formulát tartalmazott.

Látható tehát, hogy a *modus vivendi* egy olyan keret volt, amelyik a vitatott kérdések közül egyet sem tudott megoldani. Ennek legfőbb oka az lehetett, hogy az egyházi és világi politikusok okkal bízhattak a helyzet jelentős megváltozásában. A rossz döntések ugyanis jellemzően hosszútávú rossz hatásokkal járnak.

5. Összegzés

Tanulmányunkból látható, hogy a Trianon okozta mesterséges káosz orvoslására nem volt elég néhány esztendő. A megoldások vagy meg sem születtek, vagy csak átmenetiek voltak. A kivárás talán jó taktikának tűnhetett, azonban a helyzet valójában csak egyre rosszabbá vált a térségben, egészen a rendszerváltásig. Most jutott el a térségünk oda, hogy a megoldás lehetőségét újra gondolja. Ebben a megoldásban egészen biztosan nagy szerepe lehet a közös keresztény múltnak ugyanúgy, mint a közép-európai kultúrának és az egységesülő jogi környezetnek.